

Een bolle spiegel

In opdracht van de Beursschouwburg, K.U. Leuven, Open Stad-werkverband
en minister Ann Van Asbroeck voerde Paul Blondeel twee jaar onderzoek uit in Molenbeek.

Maar de hamvraag, de toeëigening van stedelijke ruimte,
keerde als een boemerang naar de onderzoeker terug.

Wie eigent zich wie toe?

‘... de lijn waar u op liep was misschien wel recht, maar ze is gaan krommen zodra u mij hebt gezien, en ik heb het preciese moment waarop u mij hebt gezien kunnen aflezen aan het preciese moment waarop uw weg krom werd, en niet krom om u van mij te verwijderen maar krom om naar mij toe te komen;...’ (Bernard-Marie Koltès, In de eenzaamheid van de katoenvelden.)

Voor actrice Frieda Pittoors zit de laatste voorstelling van *In de eenzaamheid van de katoenvelden* erop. Ze zucht: ‘Koltès’ tekst is voor mezelf op steeds meer domeinen van toepassing. Als ik in Brussel buiten kom en ik zie aan de overkant een groepje jongens staan, dan kan ik twee dingen doen. Of ik heb hen niet gezien en blijf aan mijn straatkant lopen, of ik steek expres de straat over. Maar het resultaat blijft twee keer hetzelfde: we zeggen niets, we vallen stil.’ Voor mij is de tekst van Koltès een verademing, ontluisterend en juist. Ik herken erin wat ik twee jaar lang in Molenbeek heb gezien.

Een man wandelt ’s nachts huiswaarts via de Gentsesteeweg. Ter hoogte van een voormalige filmzaal merkt hij een groepje Marokkanen op, druk in gesprek. Naarmate hij hen nadert, spreken ze stiller. De wandelaar versnelt zijn pas, de mannen houden op met spreken, de wandelaar loopt hen voorbij, bijna rakelings. Pas na een tiental meter hervat het gesprek, nu in het Arabisch. Later vertelt hij me: ‘Goed mogelijk dat ze mij kennen, dat ze van alles over mij weten. Die kerels weten zo veel.’

Of de scène op het plein aan de St-Janskerk – de zogenaamde Parvis, die tot voor kort de vaste stek voor lokale drugdealers was. Hoe een jonge man er voorbijloopt, eerst de vier dealers negerend, dan aangesproken wordt door één van hen. Hoe hij vervolgens nog stuurser voor zich uitkijkt en lichtjes van zijn route afwijkt. De lijn waarop hij liep, was misschien wel recht maar ze is gaan krommen.

Kort daarop maak ik het zelf ook mee. Een snikhete middag. Ik passeer enkele keren een

groep jongeren. Ze troepen samen rond een hekken, dansend, pratend, bij momenten hyperkynetisch. Wanneer ik te dicht nader – maar hoe dicht is te dicht? – ontstaat er hevige spanning: extreem bewust van mijn gelaatsuitdrukking, begin ik te zweten; te zeer bedacht op oogcontact, wordt mijn blik schichtig; ik bloos en zweet; mijn bewegingen haperen. Opeens het besef: we bewegen ons op dezelfde manier, ik onderdrukt, zij voluit, als dansers in een choreografie van Meg Stuart. Wat we voelen en zien raakt losgekoppeld van wat we doen. We bewegen ons als achterdochtige katten, onzeker over elkaars intenties en allengs ook over die van onszelf.

Dezelfde ervaring komt in talloze observaties terug, zij het minder hevig. Ik merk hoe de mensen te dicht op elkaar zitten. Hoe weinig ruimte er is voor zo veel volk, hoe alomtegenwoordig het lawaai, hoe overbevolkt de woningen zijn. Nadat ik drie, vier dagen in Molenbeek heb rondgelopen, ben ik gekend, geregistreerd door de talrijke groepjes mannen op straathoeken en in café’s. Dit is geen dorp, denk ik, maar een stadsdeel waar mensen zowel afstand als anonimiteit zoeken, waar ze veel weten van elkaar maar nog meer verzwijgen. Waar ze vaak veinzen dat alles prima loopt, terwijl de tekens andere dingen vertellen. En terwijl ik het allemaal opteken – honderden gesprekken, interviews, notities – ga ik ervan houden. In dit Brussel voel ik meer ‘stad’ dan de stedelijkheid die mij elders rest.

Tijdens een seminarie in de Beursschouwburg merkt iemand op dat ik Molenbeek te veel als een doorsnee stadsruimte beschrijf. Misschien heb ik alleen maar universeel menselijk gedrag in kaart gebracht, voorbijgaand aan de specifieke situatie van uitsluiting? De vraag ergert mij. Ze veronderstelt dat er in Molenbeek andere wezens dan mensen zouden rondlopen: kansarmen, delinquenten, gedemotiveerde agenten, allochtonen, gefrus-

treerde schoolmeesters. Mensen voor wie universeel menselijk gedrag niet van toepassing zou zijn. Ik zie heel andere dingen. Twee jaar lang merk ik dat wat er politiek en cultureel aan de gang is – ook mondiaal – in Molenbeek eerder en harder aanwezig is. Alsof hier meer ‘universeel menselijk gedrag’ is dan ons lief is, meer en scherper waarneembaar. Als in een holle spiegel.

Mohamed, een Marokkaanse leerkracht en ondertussen politiek mandataris, zegt: ‘Pour connaître les problèmes il faut venir à Molenbeek, ou vivre à Schaerbeek. Moi, je dis toujours, la théorie, c’est bien la théorie, mais il faut venir.’ Wie komt ziet andere dingen dan wie wegblijft.

Dat ik dingen zie die andere ‘waarnemers’ niet of nauwelijks zien, heeft ook te maken met wie ik aanhoor en ontmoet. Met de woorden die ik dan overhoud en met de woorden die ik weggooi. Mohamed zegt: ‘C’est surtout le vouloir qui fait pousser les choses, ce qu’on aime et ce qu’on veut. Si on doit atteindre quelque chose avec des moyens qu’on n’aime pas, ce n’est pas aussi bien.’ Er zijn concepten die wat ik wil in de weg staan. Die moeten er uit.

Tijdens een werksessie met opbouwwerkers stelt men vast dat in mijn onderzoeksrapport niet één keer het woord ‘probleem’ voorkomt. Even blijft het stil. ‘Ja, dat klopt,’ zeg ik, ‘en is dat dan een probleem?’ Volgt een hevig debat onder de aanwezigen. Ik hoor hen zeggen: ‘We hebben ons opgesloten in onze probleem-blik. We hebben ons werk versmald tot armoedebestrijding. Voor cultuur is er geen plaats, voor wat er is zoals het er is.’

Drie weken lang doen we alleen maar ruimtelijke observaties: hoe lopen de mensen, waar blijven ze staan, wie bekijkt wie, wie ontwijkt wie. Het is zalig. Hoe meer ik kijk, des te minder ik begrijp. Des te minder ik begrijp, des te meer ik zie. Alsof de meeste concepten mijn waarneming en zelfs mijn taal in de weg staan. Alsof ik uit het verschil en de onvergelykbaarheid meer leer dan uit de overeenkomstigheden. Voor elke regelmaat die ik vind, zijn er